

Zoltan MAĐAR

ADORJAN MAGYAR I STIL SECESIJE

Takozvani stil secesije – umjetnički pokret oko prekretnice 19/20. vijeka, izražen „raskidom“ sa istorijskim stilovima - slabo je predstavljen u Boki. Arhitektonski donekle karakteristično, u Herceg-Novom još stoji zgrada Gradske kafane. Suštinski je ovaj stil bio više izražen u likovnim, odnosno u primijenjenim umjetnostima, sa jakom tendencijom stilizacije prirodnih oblika –sa težnjom dekorativnosti čak do potpune ornamentacije.

Tendencije pred-secesije pojavile su se u drugoj polovini 19. vijeka, na karakterističan način, u tada već industrijski razvijenoj Engleskoj, kao reakcija na neestetiku masovnu proizvodnju. Ne u smislu dizajniranja takvih proizvoda, nego suprotno, romantičnim osvrtom na „poštene“ ruketvorine srednjevjekovnih esnafa. U tom smislu se idejno i praktično naročito istakao William Morris (1834-96), sa pokretom „Arts and Crafts“: proizvođači predmete primijenjene umjetnosti u tradicionalnim radionicama. Razvoj je tekao ka sve slobodnijim shvatanjima – oblikujući se stilistički karakterističnim nazivom „Liberty“ – šireći se i na Kontinent. U Francuskoj kao „Art Nouveau“ (nova umjetnost), u Njemačkoj isto vrlo karakteristično kao „Jugendstil“ (stil omladine!) i naročito izraziti centar u Beču, sa sasvim odriješitim nazivom „Sezession“. Posebno treba spomenuti i rusku secesiju, okrenutu narodnim motivima, i naročiti derivat finske nacionalne secesije, tada još u sklopu Ruske carevine. Može se reći, da je secesijski ukus uvjerljivo pobijedio na pariškoj svjetskoj izložbi 1900. godine, gdje su se u moru dosadnog historizma briljantno istakli takozvani „Plavi paviljon“ i paviljon Finske. Mađarska pak, tada u sklopu Austrugarske monarhije i uvijek u idejnoj opoziji ka Beču, uglavnom nije podlegla jakoj bečkoj secesiji, nego se ugledala baš na finsku „braću“: Razvijena je jedna posebna stilistika, čvrsto oslonjena na narodnu umjetnost, koja je u to vrijeme entnografski i naučno intenzivno istraživana.

Pod svim ovim okolnostima, barem na području Herceg-Novog, možemo valjda imenovati samo jednog umjetnika, stvaraoca u stilu secesije¹: to je Adorjan Mađar (1887-1978) iz Zelenike. Rođen je u Budimpešti, ali je

---

¹ Lazar Seferović u knjizi: *Herceg-Novi, 22 sage o kulturnom blagu* (H-N. 2006) uopšte se ne osvrće na likovnu umjetnost prekretnice 19/20 vijeka. To je i povod za ovaj sastav.

još kao dijete zauvijek dospio ovamo, jer mu je otac tu sagradio poznati hotel. Adorjan je rano pokazao umjetnički dar. Stoga, poslije završene osnovne škole na Srbini otac ga je uputio na umjetničko obrazovanje u Rim. Radio je koju godinu kao kiparski šegrt u ateljeu majstora Giuseppe Giavaruscio i pohađao jednu večernju školu za odrasle u Vatikanu². Potom je prešao u Firencu, u atelijer vrlo uglednog kipara Fernanda Vichi, koji je svoje radove izlagao i prodavao u tom kulturnom visoko cijenjenom gradu. Adorjan tu više nije pohađao školu, nego se samoobrazovao u bibliotekama i galerijama. Tačne vremenske podatke o ovom vaspitnom boravku u Italiji nemamo, ali stoji, da je pred novu 1900 godinu već bio u Rimu, a u Firenci je boravio još u 16. godini života. Bio je otsutan iz Zelenike baš u vrijeme velikih gradnji kolonije „Mađarovo“.

Italija, pri tom, nije bila od bitnog značaja za secesiju, pogotovo ne Rim, gdje je vladao „profesorski“ historizam. Novom mladalačkom ukusu koji je iz Beča tek zahvatao Milano približio se Adorjan baš u Firenci. Opredijelio se za tu novost, kako je on sam zapisao u neobjavljenoj autobiografiji, posebno kroz veliki interes za časopis *La scena illustrata*. Bio je to najugledniji kulturni časopis Italije - rađen u secesionističkom stilu, objavljujući sve likovne i književne tendencije svog vremena. Adorjan je dakle, i na taj naglašeni način, sticao uvid u tekuće kulturne struje: Odbacio je sterilni historizam, ali se usprotivio i kritičnom naturalizmu – italijanskom „verizmu“ – opredjeljujući se za romantično estetičnu, mladalački svježju secesiju. Tako je on objašnjavao sebe, a tako i govori ono što je sačuvano. Od njegovih ranih skica (oko 1920. uništio je ono što mu se nije sviđalo): neke realistički prikazane romantične scene, sve više sa prelazima u stilizaciju oblika. Po povratku u Zeleniku, slikao je ponešto u akvarelu, iscrtavajući obrise i tušem, sa jasnim secesionističkim potezima. Sačuvana je i jedna mapa, naslovljena kao „Lijepe slike“, gdje je sabirao baš secesionističke reprodukcije³

Glavno zanimanje mu je postalo, po povratku iz Italije, u gotovom turističkom pogonu svog oca elokventna animacija hotelskih gostiju i organizovanje izleta. Čak u inostranstvo: u Crnu Goru, pa i u Tursku – tadašnji Skadar. Osim toga otvorio mu se interes za etnografiju. Opet po jednom zapisu autobiografije. Vraćajući se iz Kotora parobrodom *Pannonia*, kompanije „Ungaro-Croata“, prolistao je u salonu broda jednu knjigu, sa prikazima mađarske narodne umjetnosti. Sinulo mu je: Zna se da postoje raznorazni stilovi, ali to je sve međunarodno, a jedino je prepoznatljivi nacionalni stil baš ovaj mađarski. Uputio se dakle u Budimpeštu, na etnografske studije, ali se

---

² Sačuvana je jedna pohvalna diploma za ornamentalno crtanje, sa nazivom škole: *Primaria associazione cattolica artistica ed operata di carità reciproca in Roma. Scuola serale per gli adulti*.

³ Pretstavljena je u prvom redu umjetničkom kolonijom Gödöllő, blizu Budimpešte, koja se oslanjala na narodnu umjetnost obližnje sjeverne Mađarske i u udaljenom Erdelju.

upoznao i sa onom specifičnom nacionalnom secesijom. Koliko se u tome usmjerio, ukazuje, da nije iskoristio druge umjetničke veze, koje su mu stajale na raspolaganju. Nešto kao ujak po majci, bio mu je slikar Viktor Madarasz, proslavljen u Parizu, koji ga je predstavio upravniku umjetničke akademije, Bertalanu Szekely. Ali oboje su bili predstavnici istorijskog slikarstva. Adorjan se vratio u Zeleniku, sa punim kuferom literature po svom ukusu, a pretplatio se na etnografski glasnik i na časopis za primijenjenu umjetnost. Zatim je, kao dobrovoljac sa slobodnim izborom mjesta službe, proveo vojni rok u Erdelju (danas Rumunija), radi izvornih kontakata sa prostim narodom.

Sedamnaestogodišnji
Adorjān Mađar u Zelenici

Dvije terakota-skulpture, rađene u
Zelenici

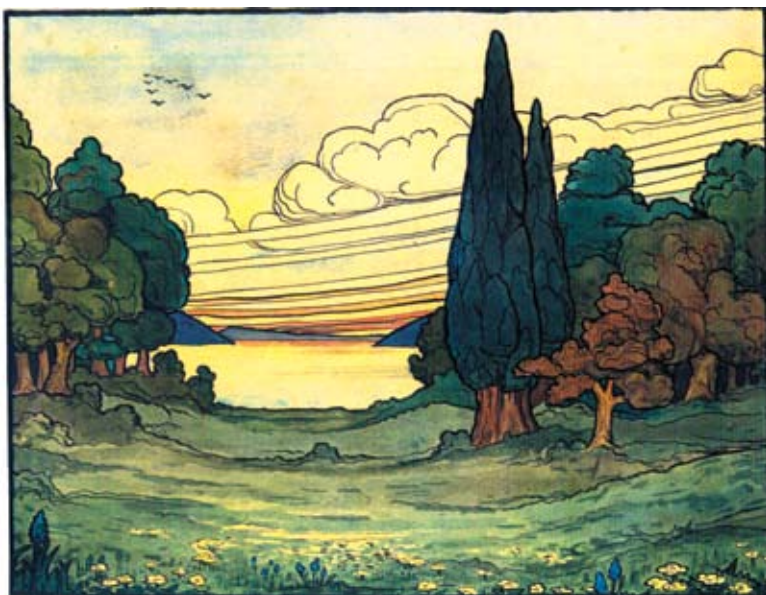
Nekoliko godina pred svjetski rat, bile su Adorjanove najplodnije umjetničke godine. Oblikovao je jedan sasvim individualni stil. Prije svega kroz literaturu je zapazio originalnost naivnih ljudskih i scenskih prikaza po zapadnoj Mađarskoj. Sa druge strane, detaljno je proučavao dekorativne motive koje je narod primijenjivao u istočnoj Velikoj Niziji. Kombinacijom ovog, sa anatomski ispravnim ljudskim likovima počeo je stvarati zaista, fascinantne kompozicije, nezamjenjivo individualno prepoznatljive, dakle originalne. No, svi su ti radovi malog formata, akvareli sa tuš-obrisima, dovoljni samo za dekoraciju vlastitog stana i nikada nisu izlagani. Dakle nepoznati su. Dijelom su to originali za dopisnice, koji su – posredstvom Madarasove kćeri, objavljeni u Mađarskoj, za pomoć ratnim ranjenicima. Uz to ima i nekoliko pečenih skulptura od gline.

Dvije naročite slike treba ipak ovdje istaći: *Pastir očekuje draganu*, lik u raskošnoj nošnji pred stilizovanom šumom. Ta stilizacija, međutim, nije narodna, vrste biljaka su prirodno prepoznatljive. A između drveća je bio naslikan po sačuvanoj skici secesijski tretirani pejzaž. Naknadno Adorjan je zlatnom bojom prekrrio taj pejzažni prikaz, raskinuo je sa uobičajenom

secesijom i sveo svoju sliku na dekorativnu dvodimenzijalnost. Drugo: mitološka scena *Hunor i Magor*. Braća-praoci Huna i Mađara, skriveni u gustišu, posmatraju ples vila, koje će odmah zatim ugrabiti kao svoje žene. Centralna, kontrastna scena sa vilama je statična, samo njihov asimetričan položaj sugerše pokret. Dva konjanika ne kontrastiraju, oni se gube u biljnom gustišu koji nije ništa drugo, nego izvanredno bogatstvo narodnih vezova. Ovo je Adorjanovo vrhunsko-sintetično umjetničko djelo. Jednom je bilo, pola stoljeća izloženo u Subotici, a objavljuje se i danas u Mađarskoj.

Slijedile su dvije međuratne decenije. Adorjan je naslijedio hotel u Zelenici. Morao se posvetiti egzistencijalnoj borbi, ali, u mislima je ostao pri svom etnografskom i hungarološkom interesu. Počeo je u tom smislu objavljivati studije, a svoj umjetnički dar je podredio tome, tek kao ilustrator. Pristupio je krupnom zidnom slikarstvu, dekorišući enterijere svog hotela a primijenjujući već znane motive narodnih vezova, oživljene mestimično sa mitološkim scenama iz narodnih priča. Jedva da je završio taj ogromni posao, kuću mu je okupirala talijanska vojska, Adorjan se bunio zbog raznih nasilja i biva interniran u Italiju. Blizu grada L'Aquila, u planinski gradić Rocca di Mezzo. Mogao se slobodno kretati, uz redovne prijave karabinjerima. Predložio je jednom gostioničaru da mu izdekorše gole zidove uljanim bojama kao u svom hotelu. I odjednom je postao slavan u tom gradiću! Uskoro ga je pozvao pop iz susjednog sela, Terra Nera, da mu izdekorše crkvu. Tu je dugo radio, primili su ga u neku ruku već i kao mještanina. Gotovu crkvu je osvetio biskup, uz novinske komentare o tom malo poznatom stilu. Potom je Adorjan dekorisao i grobljansku kapelu, i stan u kojem je bio smješten. Zatim je radio u crkvi u kapeli susjednog mjesta Rocca di Cambio, te u crkvi Cività di Bagno, gdje je dočekaio kraj njemačke okupacije. Prije nekih dvadeset godina, posjetio sam sva ta mjesta. Izvrsno su bila očuvana djela u onoj gostionici, u Teraneri i u kapeli Rokadikambio. Adorjan je dosta radio za privatnike, mnogo je portretirao, uvijek u svom dekorativnom stilu, i to naročito u L'Aquili, gdje je čekaio repatrijaciju natrag u Jugoslaviju.

No, ovdje mu je oduzet hotel, a tokom „modernizacije“ uništene su mu sve zidne slikarije. Adorjan je ostao da živi na preostalom imanju, već ostario, nastavivši još samo pisanje sa pripadajućim ilustracijama, što mu je objavljivala mađarska emigrantska štampa po svim kontinentima. Pokušaj da crtačko-dokumentarno sarađuje sa Zavičajnim muzejem u Herceg-Novom ostao je kratkotrajan. Ipak, i tu je ostavio jedan dosije svojih crteža, tripud objavljivanih u ovim Godišnjacima, najizdašnije u broju 25. Ti crteži, naročito gdje ima pejzažnih elemenata, i danas još odišu secesijskim nadahnućem. Vidi stilizovane biljke i linijske poteze oblaka...

„Mađarovo“ u Zelenici – nekada vrlo davno (1902)

Pogled na Igalo iz Tople (1916)

Pastir očekuje draganu

HUNOR ES MAGOR ²⁰¹⁶
(2016)

Magyar Fiskoljan

Hunor i Magor – Prvobitni karton i kasnije prepravljani akvarel

Zidne slikarije u Hotelu Plaža, Zelenika